

Ətrabə Gül
Bakı Mühəndislik Universiteti

XIV-XV ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN ŞEİRİ İNTERTEKSTUALLIQ KONTEKSTİNDƏ (İMADƏDDİN NƏSİMİ ŞEİRLƏRİ ƏSASINDA)

Açar sözlər: *sufizm, hürufizm, sufi ədəbiyyatı, vəhdət-əl vücud, irfan fəlsəfəsi*

Keywords: *sufism, hurufism, sufi literature, wahdatul-wujud, irfan philosophy*

Ключевые слова: *суфизм, хуруфизм, суфийская литература, вахдат аль-вуджуд (единство бытия), ирфанская философия*

Azərbaycan ədəbiyyatının zənginliyində XIV-XV əsrlər xüsusi mərhələdir. Bu dövr Azərbaycan poeziyasının inkişaf tendensiyasını, təriqət dünyagörüşünün, irfan fəlsəfəsinin mahiyyətini, ədəbi-mədəni mühitin ümumi mənzərəsini aydınlaşdırmaq baxımından mühüm önəm daşıyır.

Dövrün siyasi prosesləri, ədəbi-mədəni mühitin ümumi dinamikası, anadilli poeziyanın inkişaf tendensiyası, milli düşüncənin oyanışının məzmun səciyyəsi və s. bütün tərəfləri ilə ciddi bir mahiyyəti müəyyənləşdirir. M.Əvhədi, M.Şəbustəri, Ə.Təbrizi, Q.Bürhanəddin, F.Nəimi, İ.Nəsimi, Ş.Q.Ənvar, B.Şirvani, M.C.Həqiqi, Kişvəri, Həbibə və s. kimi sənətkarların adının və yaradıcılığının ehtiva etdiyi təsəvvür bütünlükdə ədəbi-mədəni prosesin möhtəşəmliyini aydınlaşdırır. Bu dövrü təsadüfi deyildir ki, çox zaman ədəbiyyatın Nizamidən sonrakı, Füzulidən əvvəlki mərhələsi kimi də xarakterizə edirlər. Çünki N.Gəncəvinin istedadı nəinki Azərbaycan, bütünlükdə Şərq xalqlarının ədəbi-mədəni mühitində elə bir mərhələ səviyyəsində yüksəlmişdi ki, ondan sonrakı ədəbiyyat müxtəlif kontekstlərdə onun istedadından bəhrələnməyə üstünlük vermişdi. Təsadüfi deyildir ki, H.Şirazi “əski dünya Nizamının nəzmi kimi gözəl söz yetirməmişdir” söyləyirdi.

XIV-XV əsrlər ədəbiyyatı digər müstəvidə öz qaynağını epos ənənəsindən, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarından gələn əski düşüncə modellərindən qidalanmaqla böyük ideallara köklənirdi. N.Gəncəvidən sonrakı mərhələnin möhtəşəm abidələrindən olan “Dastani-Əhməd Harami”, Qul Əlinin “Qisseyi-Yusif”, A.Ərdəbilinin “Fərhadnamə”, Ə.Təbrizinin “Mehr və Müştəri” və s. əsərlər bunun nümunəsidir. Burda məsələnin mahiyyəti təkcə təhkiyənin ümumi struktur elementləri baxımından deyil, həm də məzmun, düşüncə axarı ilə ənənənin yaşarlığına köklənmişdi. Bədii mətnin formullar sistemi, arxitektonik mənzərəsi daha əski qatların, ruhun ifadəsi və ötürücülük missiyasına xidmət edirdi.

Orta əsrlər ədəbi-mədəni məfkurəsini, dini-fəlsəfi düşüncəsini faktlaşdıran digər bir xətt təriqət dünyagörüşünün aparıcı funksiyası ilə müəyyənləşir. Həsən Bəsiri, Zünun -əl-Misri, Bəyazid Bistami, Həllac Hüseyn ibn Mənsur, Cüneyd Bağdadi, Əbülqasım Quşeyri, Əli Hamid Qəzali, Mühyəddin ibn Ərəbi, Əhməd Yasəvi, Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Yunis Əmrə, Məhəmməd Bəhaəddina, Hacı

Bektaş Vəli, Fəzullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi və s. kimi böyük mütəfəkkirlərin fəaliyyətləri ilə müəyyənləşən təriqət dünyagörüşü bütün müstəvilərdə ədəbi-mədəni proseslərin mahiyyətinə yüklənir. İlahi məqam, ilahi keyfiyyət kimi ruhani təsəvvürlərlə süslənən bu düşüncə modelinin əsasında mənəvi təmizlənmə, irfani biliyin kəsb olunması dayanırdı. Dərvişlər və dərvişlik missiyası bütün parametrləri ilə bu mahiyyətin bir model olaraq yaşamına xidmət edirdi. XIV-XV əsrlər ədəbiyyatını, İ.Fəzlullahın, İ.Nəsiminin yaradıcılığını bunsuz təsəvvür etmək mümkün deyildir. “Məkansız oldu Nəsimi, məkanı yoxdur anın” deyən şairin həyatının bütün təfəsilatı, məram və məqsədi şeirlərində aydınlaşır. Həyatının bütün məqamlarına baxdıqda da bu aydınlıqla görünür və Təbriz, Şamaxı, Bakı, Bağdad, Şam, Mərəş, Misir, Hələb, Bursa və s. ərazilərdə onun ideya carçısı olaraq yaşadığı, dərvişənə həyat keçirdiyi aydınlaşır. Yasəvilik, bəktaşilik, nəqşibəndilik, qələndərlik və s. təriqətlərdə özünü göstərən bu missiyanın mahiyyətində dayanan məsələlər nə qədər fərqliliklərə, ayrı çalarlara baxmayaraq daha çox eyniyyətlikləri ilə diqqəti cəlb edirdi.

İ.Nəsimi şəxsiyyəti və yaradıcılığı orta çağ poeziyasında əlçatmazlıq nümunəsidir. Şeirlərindəki poetik sistem, rəmzlərin funksional mahiyyəti, hürufiliyin təməl prinsipləri, irfan dünyagörüşü, təsəvvüf fəlsəfəsi qeyri-adi mükəmməlliklə özünə yer alır və sistemli təhlilləri zəruri edir.

İ.Nəsimi yaradıcılığı fundamental xarakteri, məzmun çalarları və bütünlükdə mahiyyəti etibarilə Azərbaycan ədəbiyyatının keçib gəldiyi yolda ayrıca bir hadisədir. Məhz bunun nəticəsidir ki, ayrı-ayrı dövrlərin təzkirəsində görkəmli sənətkarın həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı müxtəlif səpkili fikir və mülahizələr yürüdülmüşdür. Qəstəmonlu Lətifi, Aşiq Çələbi, Həsən Çələbi, Ali, Əmir Kəmaləddin Hüseyn, Bursalı Məhəmməd Tahir və başqalarının şairlə bağlı mülahizələri görkəmli sənətkara olan marağın nəticəsidir. Bütün parametrlərdə İ.Nəsimi N.Gəncəvidən sonrakı dövr ədəbiyyatın ən görkəmli simaları sırasındadır. “Klassik Azərbaycan şeirinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Nəsiminin yaradıcılığı Azərbaycan bədii fikrinin tarixində ən əhəmiyyətli bir yer tutur. Nəsimi Azərbaycan dilində yaradılıb inkişaf edən şeirin yolunu işıqlandıran ilk sənətkarlardandır” [6, s.5]. Doğrudan da Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf yolunda İ.Nəsiminin adı və zəngin yaradıcılığı xüsusi şərəfli yer tutur. Bu şərəfli yerin müəyyənliyi bir sıra istiqamətdə özünü göstərir:

- a) anadilli poeziyanın zənginləşməsində oynadığı rol baxımından;
- b) hürufi təriqətinin mahiyyətinin aydınlığı kontekstində;
- c) şəxsiyyətin yaradıcılıqda funksional çəkisinin görünüşü timsalında;
- ç) dil və üslub özünəməxsusluğunun parametrləri müstəvisində;
- d) dövrün ictimai-siyasi proseslərinə açıq mövqe nümayişi ilə;
- e) ideali (əqidəsi) baxımından şəhidlik zirvəsinə ucalması kontekstində və s.

Bütün bunlar təkcə İ.Nəsimi timsalında deyil, Azərbaycan, Şərq və türk xalqları kontekstində yaradıcı şəxsin mövqe nümayişi və əqidə dönməzliyinin paradigmasıdır. Onu da əlavə edək ki, Nəsimiyə qədər də bunun müxtəlif nümunələri olmuş və daha çox isə 922-ci ildə Həllac Mənsurla səciyyələnən faktı vardır.

Şərq xalqlarında, eləcə də klassik ədəbiyyatda, folklor yaddaşında H.Mənsurun adı haqq yolunun əzabkeş mücahidi kimi ədəbi-bədii, ictimai-fəlsəfi düşüncənin yaddaşına yazılmışdır. “Mən özüm yoxam, məndə olan da haqdır” deyən Həllac Mənsur batini baxımdan haqla fərqi olmadığı düşüncəsində dayanırdı. Həllac Mənsurla, Fəzullah Nəimi ilə İmadəddin Nəsimi arasında olan düşüncə axarının dinamikası, intertekstual sistemi bütünlükdə ilahi keyfiyyətlərin kəsbinə, batini təmizliyin ruhani məqamına oturuşur. Məhz ona görə də F.Nəimi vurğulayırdı ki, “hər qətrədə, hər zərrədə tapdınsa təcəllə, ol dəmdə ənəllah səsi zərrətdən ucaldı”. Böyük fəlsəfi düşüncəyə köklənən İ.Nəsimi sələflərinin irfani təsəvvür konsepsiyasında elə ucalıq məqamına yüksəltdi ki, bununla özünün əlçatmazlığını bəşər yaddaşının tarixinə yazdı. Onun şəxsində orta əsrlərin möhtəkirliliyi, cahangirlik təsəvvürləri, şahların, xaqanların mənəm-mənəmliyi çilik-çilik olub dağıldı. Ölümü ilə bəşər tarixinin yaddaşına əqidənin, ölümsüzlüyün, amalın daha uca ola bilmək nümunəsini verdi. Təkcə şair, insan, təriqət yolçusu, hürufi olmaqla deyil, həm də İ.Nəsimi adında formalaşan təsəvvürlə insanlığın tarixinə adını yazdı, “şəha, mehrindəndir, yoxa aşinalıqdandır, cismimi sər ta qədəm soyarlar ağrımaz” söyləməklə bütün ideolojilərə öz mövqeyini nümayiş etdirdi. Məlum olduğu kimi, “Azərbaycanın orta əsrlər ictimai-dini-fəlsəfi və ədəbi-mədəni gerçəkliyində sufizmdən sonra öz əksini tapan ikinci bir təriqət cərəyanı da hürufilikdir. Doğrudur, sufi ideyaları daha erkən təşəkkül tapmış, daha əhatəli və uzunömürlü olmuş, ictimai, dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni həyatın daha geniş sahələrinə nüfuz etmiş, kütləviləşmiş, orta əsrlər islam şərqində ədəbi meydanın daha böyük sahəsini öz təsiri altına almışdı. Ancaq bu dövrdə hürufiliyin də özünəməxsus yeri vardır” [1, s.197]. Məlum olduğu kimi, XIV-XV əsrlər Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının ən ağır illəri kimi tarixin yaddaşına yazılmışdır. Teymurilərin, monqolların, osmanlıların apardığı mücadilə, cahangirlik savaşı Azərbaycanın, bütünlükdə Şərqi ictimai, siyasi, mədəni tarixindən qırmızı xətlə keçir. Qarşıdurmalar, mənəm-mənəmlik savaşı mahiyyəti, bütün parametrləri ilə qırğınlara, şəhərlərin, kəndlərin xaraba olmasına, böyük köçlərə yol açırdı. Belə vəziyyətdə bu müharibə aparıcı cahangirlərin cahangirlik ehtirasına qarşı duracaq qüvvələr və fikir axınları da formalaşırdı. Hürufilik bir dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni fikir layı kimi bir istiqamətdə məhz baş verənlərə mövqe nümayişi kimi görünürdü. Dərviş və dərvişlik misiyası ilə bu ideoloqlar daha çox xalqa sahib çıxmaq funksiyası ilə marağa səbəb olurdu. “Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam” düşüncəsinin polifonik qatlarında bir istiqamətdə məhz bu sığmamazlıq düşüncəsi dayanırdı.

F.Nəimi, M.C.Həqiqi, Süruri, Tüfeyli və s. kimi sənətkarlar hürufilik məfkurəsi və dövrün ədəbi-mədəni düşüncəsinin dinamik mənzərəsi baxımından özünəməxsus yaradıcılıq və üslub keyfiyyətləri ilə marağa səbəb olmuşlar. Dövrün bütün problemləri, baş verən siyasi gərginliklər, ictimai-sosial sferanın yaşantıları, qarşılaşdığı mürəkkəbliklər F.Nəiminin bir hürufi mürşidi olaraq ciddi və həm də dönməz fəaliyyəti üçün əsas olmuşdur. Onun lirik şeirlər divanı, “Ərşnamə”, “Məhəbbətnamə”, “Növmnamə”, “Cavidannamə”, “Vəsiyyətnamə” əsərləri ədəbin düşüncəsinin və mücadiləsinin əsas xətlərini aydınlaşdırmaq üçün mükəmməl

mənbədir. F.Nəiminin hürufiliyə gəlib çıxması və bir məfkurə modeli olaraq hürufiliyi formalaşdırması onun müxtəlif səpkili əsərlərində, divanında özünün təfsilatlı ifadəsini tapmışdır. Ərəb və fars dillərini mükəmməlliklə bilən, yunan və şərq fəlsəfəsinə dərinədən bələd olan, Qurani və dini elmləri lazımı qədər mənimsəyən F.Nəimi hürufiliyi vəhdəti-vücut fəlsəfəsinin mahiyyət prinsipləri üzərində formalaşdırmışdı. Onun düşüncəsinə görə bütün varlıqlar, maddi olanla mənəvi, Allah, kainat və insan vəhdətdədir, onların harmoniyası vəhdəti-vücutun mahiyyətini müəyyənləşdirir. Hürufiliyin özünəməxsusluğunda söz və hərflərlə düşünmə modeli dayanır. Allah, söz, kainat, insan bütünlükdə sistemi, düşüncə doktrinasını ehtiva edir. Məhz ona görə də F.Nəimi “özünü dərk et, həqiqətlər ola aydın sənə, Cəbrayıl da baş əyib qarşında dönsün çəkərə” söyləyirdi. Sufi və hürufi təsəvvüründə insanın özünü dərk, mahiyyətində olanların aydınlığı ruhani dünyanın aydınlığıdır. Həqtəlanın özünün adəm hesab olunması məqamı, təsəvvürü bir tərəf kimi qabardılır. İ.Nəsimi şeirlərində çox aydınlıqla “Həqtəala adəm oğlu özüdür” qənaətini ortaya qoyurdu. Burada təkcə mənəvi keyfiyyət və dəyərlər deyil, əlbəttə bu güclü tərəfdir, həm də camal gözəlliyi qabardılırdı.

Aləmi tutdu bu gün zülfü ruxun dastanı,
Afərin hüsnünə, ey fitneyi-dövrən, bəri gəl!
Gözlərim yaşı axar, aləmi tufan götürər,
Ey pəricöhrə, boyu sərv-i-xuraman, bəri gəl! [7, s.5].

XIV-XV əsrlər Azərbaycan poeziyası İ.Nəsiminin bədii-estetik, dini-fəlsəfi dünyagörüşü ilə yeni bir mahiyyət kəsb edir. Göründüyü kimi, misraların fikir yükü, obrazlılıq, həyat həqiqətinə və ilahi keyfiyyətlərə yüklənmə bütün misra, bənd və şeirin əvvəlindən axırına qədər bir-biri ilə bağlanmaqla mahiyyətin aydınlaşmasına, hürufi təsəvvüründə oturuşmuş modellərin aydınlığına və ifadəliliyinə köklənir. Nəsimi şeirinin qüdrətində hürufilik özünün ən parlaq dövrünü yaşayır və bütün tərəfləri ilə Şərq ideoloji sistemini özündə ehtiva etmək gücü ilə xarakterizə olunur.

Hürufiliyin dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni hərəkət kimi möhtəşəmliyinin faktı və əzəmətlilik meyarı İ.Nəsiminin fəaliyyəti və şəxsiyyəti ilə fəlakətləşir. Təriqətin yarıdıcısı F.Nəiminin şəxsiyyəti və fəaliyyəti ilə onun böyük davamçısı İ.Nəsiminin fəaliyyəti və şəxsiyyəti arasında olan bağlılığın mahiyyəti ilahi keyfiyyətə yüklənmə ilə bağlıdır. F.Nəimi Şirvanda tutularaq Naxçıvana aparılmış və bir müddət saxlandıqdan sonra Əmir Teymurun əmri ilə Miranşah tərəfindən öldürülmüşdür. İ.Nəsimi isə Misir məmlük sultanı Əl-Müəyyəd Seyfəddinin əmri ilə Hələb şəhərində faciəli şəkildə öldürülür. Mürşidinin ölümündən təsirlənən İ.Nəsimi ürək yangısı ilə məşhur “Ayrıılır” rədifli qəzəlini yazır:

Ey müsəlmanlar, mədəd ol yarı-pünhan ayrılır,
Ağlamayım neyləyim, çün gövdədən can ayrılır.
Ey sənəm, hicran əlindən naleyi-zar eylərəm,
Gözlərimdən sanasan dəryayi-ümman ayrılır [1, s.199].

Bu misralar dövrün ictimai-siyasi, mədəni mənzərəsini, baş verən proseslərin ağırlığını, hürufiliyə qarşı olan amansızlığın mahiyyətini aydınlaşdırmaq üçün lazımı qədər material verir. F.Nəiminin ölümündən sonra onun müridləri nə qədər sarsıntı yaşasalar da, lakin mürsidlərinin ideyalarını, hürufiliyin ümumi prinsip və məram-məqsədini yaymaq, yaşatmaq yolunu tutdular. Tarixi mənbələrin verdiyi bilgiyə görə, Nəsimi Türkiyəyə, İraqa, Suriyaya gedir və onun böyük istedadı hər yerdə xüsusi sevgi və ictimai qayğıyla qarşılanır. O, Türkiyədə Şeyxi, Rəfi ilə görüşür, mənbələr ona olan marağın həmişə çoxalan istiqamətdə getdiyini vurğulayırlar. “Nəsimi Türkiyədən ərəb ölkələrinə, İraqa, Suriyaya gedir, yeni-yeni adamlarla görüşüb dostlaşır. Suriyanın şeir, sənət xadimləri, tərəqqipərvər adamları Nəsimini mehribanlıqla qarşılayır, ona dərin ehtiram bəsləyirlər. Ərəb dilini, ərəb ədəbiyyatını yaxşı bilməsi sayəsində Nəsimi Suriyada qabaqcıl ərəb ziyalıların diqqətini özünə cəlb edir, onların içərisində böyük hörmət qazanır. Ehtimal etmək olar ki, şair ərəbcə şeirlərini də burada yazmışdır” [5, s.19]. F.Nəimi həbs edildikdən sonra “Vəsiyyətnamə”-sini yazır və baş verə biləcək bütün müşkülləri orada xüsusi həssaslıqla qeyd edib müridlərinə çatdırmağa çalışır. Çünki dəhşətli irticanın ayaq alması hansısa ümid yerinə əsas vermirdi. Böyük mürsidə olan münasibət, davranış və amansızlıqlar onu düşünməyə məcbur edirdi və müridlərinə özünün sonuncu tapşırıqlarını verməklə gələcək fəaliyyət sistemini təqdim edirdi. Lakin İ.Nəsimi öz əqidəsi, inamı ilə apardığı mücadilədə heç bir tərəddüdlərə şərait yaratmadı. Hürufi ideyalarını bütün varlığı, mahiyyəti ilə yaymaq, kütlənin mədəni dünyasına ideallıqları, ilahi keyfiyyətləri təlqin etməklə insanın möhtəşəmliyini bir daha anlatmaq yoluna çıxdı. “Varı möhnətdir bu cahanın, nə umarsan, ey könül, lənət olsun bu cahanə, həm cahanın varinə” deməklə öz mövqeyini ortaya qoyurdu. Lakin bütün baş verənlər təmsalında bu da son kimi görünmürdü və mətn informasiyasında ciddi suallar ortaya çıxır. İ.Nəsimi dövrün problemləri kontekstində bütün olacaqlara, insan anlamında baş verənlərin səbəb və mahiyyətinə diqqət yetirir.

Qanı bir əhdi peymanı bütün yar,
Qanı bir qövlü gerçək doğru dildar?
Qanı əhdində şol sabit qədəm kim,
Qoyum anın adın doğru, vəfadar.
Qanı həqqi bilən bir gerçək ər, kim
Ola doğru anın dilində göftar? [7, s.51]

Bütün bunlar İ.Nəsimi poeziyasının fundamental mahiyyətini, onun yaradıcı istedadının gücünü, həyat ideallarını, baş verənlər təmsalında apardığı mücadilənin məzmun laylarını və xarakterini aydınlaşdırmaq üçün əsaslı material verir. Hürufiliyin bir məfkurə, ədəbi-mədəni, dini-fəlsəfi hərəkət olaraq orta çağ ədəbiyyatında fundamental mahiyyət kəsb etdiyini aydınlaşdırır. Şərq ədəbiyyatında, dünya ictimai-mədəni fikir tarixində İ.Nəsimini bir şəxsiyyət meyarı kimi ortaya qoyur və bütün zamanlar üçün rəmzləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, Elm və təhsil, 2014, 760 s.
2. Cəfər M. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, I c., Bakı, Azərnəşr, 1973, 350 s.
3. Füzuli M. Heyrət, ey бүт. Bakı: Gənclik, 1989, 224 s.
4. Qasımlı M. Şah İsmayıl Xətəinin poeziyası. Bakı: Elm, 2002, 176 s.
5. Quluzadə M. Böyük ideallar şairi. Bakı: Gənclik, 1973, 140 s.
6. Quluzadə M. Nəsiminin həyatı və yaradıcılığı. Nəsimi. Seçilmiş şeirlər. Bakı, Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 1962, s. 5 (194).
7. Nəsimi. Seçilmiş şeirlər. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı effloresceNəşriyyatı, 1962, 194 s.
8. Nəsimi İ. İraq divanı. Bakı: Yazıçı, 1987, 336 s.
9. Səfərli Ə., Yusifli X. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1998, 632 s.

Summary

The Intertextuality of the XIV-XV Century Azerbaijani Poetry (Based on I.Nasimi`s Creativity)

XIV-XV century of Azerbaijani poetry captures a special line in the history of literature. The period provides thorough guidance and datum on the development direction of the literature after N.Ganjavi, enrichment continuum of vernacular poetry, clarification of tasawwuf(sufi) literature. The period is also acknowledged with its prominent representatives like M.Avhadı, A.Ardabili, A.Tabrizi, M.J. Hagigi, F.Naimi, I.Nasimi, G.Burhanaddin, and many others. The study of these literati provides us with the expertise of the general stream of the literary process as well as a complete vision of the socio-political process. The reason and ground of Hurufi tarigah founded by Naimi, widely propagation of this cult by Nasimi subsequently and spreading it among people due to his predisposition and aptitude, create corpulent ideas on the literary- cultural process of the period. Some very deep problems, like Hurufi philosophy, a human concept, the relationship between God, and human, tangibles and intangibles constitute the trunk of Nasimi`s poems, throw light on the personality, and comprehensiveness of creative spirit of him.

Резюме

Интертекстуальность азербайджанской поэзии XIV-XV века (на основе творчества И. Насими)

XIV-XV века являются значительным этапом в азербайджанской поэзии. В этот период предоставлено достаточно сведений для разъяснения общего направления развития литературы после Н.Гянджеви, процесс процветания поэзии родного языка, основные принципы суфийской поэзии. В этой эпохе существуют выдающиеся представители такие как М.Авхади, А.Ардебилли, А.Табризи, М.Д.Хагиги, Ф.Наими, И.Насими, Г.Бурхануддин и т.д. Богатое литературное наследие предоставляет достаточно сведений не только для изучения течения общего процесса литературы, но и характеризуется способностью создания полного представления об общественно-политической среде. Формирует полное представление о причине и сущности создания секты хуруфи, распространения вероучения И.Насими на широ-

ком поприще и литературно-культурный процесс периода его природного таланта. Определяется основной фактурой мировоззрения хуруфи поэта, человеческая концепция указывающая на рост в стихах, отношения Всевышнего и Человека, материальная и моральная связь бытия. Разъясняет личность Насими, совершенство творческого таланта.

Rəyçi: f.e.d. N.Muradəliyeva